

TÜSİAD

Türk
sanayicileri
ve
iş adamları
derneği

Cumhuriyet Cad. 18/2 Elmadağ - İstanbul

No: 13

28 Nisan 1980

OLAYLARA BAKIS

25 OCAK 1980 KARARLARININ

ÖN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. Kararlar Öncesi Ekonomik Durum

İstikrar tedbirlerinin alındığı günlerdeki ekonomik durumun ana hatları ile saptanması, bu tedbirlerin iyi değerlendirilmesi açısından zorunlu bulunmaktadır.

Petrol krizinden buyana gerek iç ve gerekse dış faktörlerin etkisi ile Türkiye aşırı enflasyon, büyük bütçe açıkları, dış açıklar, işsizlik ve üretimde büyük kapasite düşüklükleri gösteren bir ülke durumuna gelmişti. Daha önce uygulanan istikrar programları başarılı olmamış ve Türkiye 1980 yılına aşağıdaki durum ile girmiştir.

Gayrisafi milli hasıla %1.7 artmış, reel fiyatlarla toplam yatırımlar %9, kamu yatırımları %5, özel sektör yatırımları %13.2 gerilemiş, toplam eşya fiyatları %89.1 (Ocak - Ocak karşılaştırması), sanayi maddeleri fiyatları %111.9, İstanbul geçinme endeksi %82, Ankara geçinme endeksi ise %96.2 artmıştır. Nominal ücretler %22.4, enaz ücret %63 artarken gerçek ücretler %6.5 (özel sektör) düşmüştür.

Dış ticaret açığı, döviz yokluğu yüzünden gelişemeyen ithalat nedeniyle 2.8 milyar dolarda kalmış, cari açık -1.6 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Ayrıntıları aşağıda gösterildiği üzere 1978'de 3.7 milyar \$ dış kredi olanağına karşılık 1979'da 6.5 milyar \$'lık bir imkan sağlanmıştır.

1978 VE 1979'da SAĞLANAN

DIŞ İMKANLAR

	(Milyon ₺)	
	1978	1979
Borç Erteleme	1.570.7	4.068.5
Program Kredisi	1.223.2	1.055.6
Proje Kredisi	961	1.152.8
Hibe	-	86.2
İhracat Sigortası	-	187.5
Toplam	3.754.9	6.550.6

Ancak 1979 yılında program kredilerinde kullanma 682, proje kredilerinde 356, kısa vadeli kredilerde ise 597 milyon dolar olmak üzere toplam olarak 1.635 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sağlanan dış kaynaklara rağmen ithal girdilerinin yetersizliği, grevler, lokavtlar vs. gibi nedenlerle sanayide kapasite kullanımındaki düşmeler kritik seviyelere ulaşmıştır.

II. Önlemler Paketinde Neler Var?

- Ekonomi politikasını koordine etme ve tutarlı bir biçimde yürütme amacıyla Başbakanlıkta:
 - Koordinasyon Kurulu
 - Para ve Kredi Kurulu
 - Teşvik ve Uygulama Dairesi
 - Yabancı Sermaye Dairesikurulmuştur.
- Türk Lirası 1 ABD doları 47.10'dan 70 TL.sına çıkarılarak %48 devalüe edilmiş, buna mukabil gübre ve ilaç sanayi girdileri için kur 1 ₺ = 55 TL. olarak saptanmıştır. (Eski kur bu maddelerde 1 ₺ = 35 TL. idi)
- Döviz bozdurulması libere edilmiştir (kaynak ve mülkiyet belgeleri istenmemek suretiyle). Yerli turistlere verilen 300 ₺, 500 ₺'a çıkarılmıştır.
- Bir kısım tarım maddeleri ihracatında kg. esasına göre değişen bir prim sistemi uygulanması kararlaştırılmıştır.
- İthalatta alınan damga resmi %25'den %1'e indirilmiştir.
- İhracat girdilerinin gümrükleri sıfıra indirilmiş, sanayi ve madencilerin net ihracat gelirlerinin %50'si kendi ihtiyaçları için serbest bırakılmıştır.
- Bankaların döviz pozisyonları %80 oranında kendilerine bırakılmış ve bu konuda petrol, gübre, ilaç hammaddelerine transfer önceliği tanınmıştır.

- h) İhracat kredi faizleri daha cazip hale getirilmiş,
- İhracat prefinansman olanağı teşvik edilmiş,
- İhracatta fiyat kontrolü kaldırılmış,
- İhracatın %5 veya 10.000 \$'a kadar olan kısmı libere edilmiş, destekleme fiyatına tabi mallar hariç ihracatın 40.000 \$'lık kısmının dışarıda bırakılmasına izin verilmiştir.
- i) İşçilere en az üç yıl vadeli DÇM hesabı açmaları ve bunları konut ve diğer yatırımlarda kullanabilmeleri olanağı getirilmiştir.
- j) Banka faizleri 2 puan yükseltilmiş ve 4 yılı aşan vadeli mevduatta ve 5 yılı aşan ikrazlarda faizler libere edilmiştir.
- k) Liberasyon listesi genişletilmiş, miktar kısıtlamaları azaltılmış, ithalat deposito nisbetleri düşürülmüştür.
- l) KİT mamullerine %300 - %400'e kadar varan zamlar yapılmış ve bu suretle KİT zararlarının 350 milyarlık kısmının kapatılması düşünülmüştür.

KİT ZAMLARI

	Zam Yüzdesi
Mazot	100
Motorin	120
Benzin	45
Gazyağı	100
Petrol Gazı	60
Taş Kömürü	100
Linyit	100
Elektrik	120
Gübre	400
Çelik	75
Şeker	80
Çimento	55
Kağıt	300
DDY	100
Deniz Yolları	100
Tekel Maddeleri	55
PTT (mektup hariç)	75

- m) 2.50 milyon dolara varan yatırım izinlerinin yeni kurulan Yabancı Sermaye Dairesince, 50 milyon doları aşan yatırım izinlerinin ise Bakanlar Kurulunca verilmesi kararlaştırılmıştır.

n) Petrol ürünlerinde üretimin %35'nin ihracı serbest bırakılmıştır.

o) Garanti edilmeyen ticari borçlarda TL ödemelerini de kapsayan özel bir ödeme sistemi getirilmiştir.

Görüleceği üzere tedbirler son derece geniş kapsamlı olup büyük ölçüde ekonominin gereksiz fiyat kontrollerinden kurtarılmasını, ekonominin içerde pazar ekonomisi kurallarına göre işlemlerini ve süratle dışarıya açılmasını amaçlamaktadır. Bu açıdan 1980 istikrar programı, 1978 ve 1979 ekonomik istikrar programlarından ayrılmaktadır. Eski istikrar programları IMF desteğini sağlamanın ötesinde belli bir çerçeveyi aşmazken 1980 programı aynı çerçeveye ilaveten serbest rekabet ve pazar ekonomisi gereklerini de sağlamayı açıkça kabul etmiştir.

Bu amaçla, fiyat kontrolleri kaldırılmış, ithalat kısmen libere edilmiş, KİT fiyatları serbest bırakılmış (bazı istisnalarla), ihracat serbest bir dış ticaret ve döviz sisteminde alabileceği avantajların bir kısmına kavuşturulmuştur. Ekonomik ve mali istikrar sağlama bakımından bütçe ve Merkez Bankası emisyon politikalarına yeni bir disiplin getirileceği ilgililerce kesinlikle belirtilmiştir.

III. İstikrar Tedbirlerinin Genel Değerlendirilmesi

a) Devalüasyon oranı son derece tartışmalı bir konudur. Ancak dolar kuru nu 70 TL. olarak saptadıktan sonra bir yandan ithalatı kolaylaştıran %24 damga resmi indirimine gidilmesi, diğer taraftan, tarım maddelerinin ihracatından prim alınmasının kararlaştırılması karar alanlarca devalüasyon oranının yüksek tutulduğunun zımnen kabulü anlamına gelmektedir. Bununla beraber paranın satın alma gücü esasına göre yapılan uluslararası karşılaştırmalar TL'nin dış değerinin asgari 1 \$ = 68 TL, azami \$ = 85 TL. olduğunu gösterdiğini de burada hatırlatmakta fayda vardır.

Bir marj sağlama amacıyla kurun kasden yüksek tutulduğu düşüncesine katılmak güçtür. Zira, yüksek enflasyonlu bir ekonomide kurun mümkün mertebe süratle gözden geçirilmesi, ihracat ve diğer döviz gelirlerinin optimum gelişmesinin ana koşullarından sadece bir tanesidir. Nitekim devalüasyon sonrası fiyat artışları şimdiden %30'u geçmiş bulunmaktadır.

Devalüasyonun zamanının saptanması konusuna gelince, belli bir şanssızlık olduğu ortadadır. Zira, operasyon ihraç mevsiminin sonuna rastlamıştır. Hükümetçe acil ihtiyaçlar için köprü krediler süratle bulunmuş olmakla beraber, devalüasyon anında bu imkanların olmaması kuşkusuz ayrı bir şanssızlık olmuştur. Zamanlamada diğer bir husus da ver. gi paketi henüz meclislerden geçirilmeden damga resminin %25'den %1'e indirilerek 33 milyar TL.sına varan bir gelirin kaybedilmesidir.

b) İç tasarrufu teşvik için alınan tedbirler yetersizdir. Enflasyonun %100'ü bulduğu bir devrede faizlerin 2 puan artırılması kesinlikle çare değildir. İç tasarrufu artırmadan, iç tüketimi kısmadan ekonomideki ihraç edilebilir mal stokunu artırmak olanaksızdır. Bu bakımdan ihracatı teşvik tedbirlerinin iç tasarrufu artırıcı tedbirlerle süratle tamamlanması zaruridir. Bu konuda denge faiz hadlerinden esinlenerek, önemli tasarruf sahiplerini kapsayan (özellikle altın tevdiatı, belli limitlerde devlet tahvili, belli sektörlerde özel sektör tahvilleri, belli vadeyi aşan mevduat için endeksleme alternatiflerini) programlamak ve ekonomideki tasarruf açığını kapatmak lazımdır.

- d) Ekonomik sıkıntılardan çıkma yolları gereken açıklıkla kamu efkarına anlatılmamış ve halktan gerekli destek sağlanmamıştır. Bu yapılmış olsa idi, bazı sendikalar tedbirleri iyice incelemeden olumsuz bir tutuma girmezlerdi. Enflasyonun sona erdirilmesinde en kazançlı çıkacak kesimin hem istihdam büyüklüğü, hem de ücretlerin satın alma gücü yönlerinden maaş ve ücretliler olduğu söylenmeliydi.
- e) Keza hükümet ekonomideki monopol fiyatları konusunda tutumunu belirterek kamu efkari nezdinde lehine bir puan kazanabilecekken bu yola gidilmemiştir. Operasyonun külfet ve minnetlerinin daha adil bir surette dağılımı için konunun daha açık programlarla halkın önüne gelmesi beklenirdi.
- f) Hükümet ekonomideki önemli fiyatları belli devrede ve belli seviyelerde tutmaya çalışacağını belirtmemiş ve iş hayatı için zaruri olan itimat havasını yaratamamıştır. Bu konuda hükümet ortalama bir yol tutarak, 8-10 önemli malın fiyat artışı ortalaması için bir tavan fiyatı belirleyerek itimat telkin edebilirdi. (Batı Avrupa'da yüksek enflasyonlarla mücadelede bu metod kullanılmıştır.)
- g) Hayati önemi olduğu halde bütçe ve KİT idarelerinde orta vadeli giderlerde israfı önleyecek bir sistem veya formül henüz geliştirilememiştir.
- h) Bütçe %33 gider artışı varsayımına göre hazırlanmıştır. Enflasyonun eriştiği boyutlar gözönüne alındığında bütçenin meclisten geçtiği şekilde sonuçlandırılması son derece güçtür ve yıl içinde büyük ihtimalle bütçeyi %40 civarında artıran yeni ödenekler istenecektir veya Maliye Bakanı yetkilerine dayanarak mevcut ödenekleri artıracaktır. Bu durum, henüz meclisten geçmeyen vergi paketinin akibeti ile birlikte kararsızlık yaratan önemli faktörler arasındadır.

IV. Son Göstergelere Göre İstikrar Tedbirlerinden Sonraki Ekonomik Durum

İstikrar tedbirlerinin büyük bir kısmı orta ve uzun vadede sonuç verecek niteliktedirler. Bu bakımdan 6-8 ay geçmeden bu tedbirlerin ekonomide nasıl bir değişiklik getirmekte olduğunu saptamak hem güçtür ve hem de bazı yanılgılara neden olabilir.

Tedbirler paketi önemli zamları kapsadığı için şüphesiz fiyatlarda ilk aylarda önemli bir sıçrama olacaktır. Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan tüketim endeksi rakamlarına göre Ankara'da fiyatlar Şubat 1979'da %0.4 artmışken, 1980 Şubatında %26.9 artmış (İstanbul'da sıra ile %2.1 ve %21.5) buna karşılık Martta artış Ankara'da %6.6, İstanbul'da %8.4 (1979'da 2.1) olarak gerçekleşmiştir.

DİE TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ

(% Artışlar)			
	Ocak	Şubat	Mart
		1 9 8 0	
Ankara	6.3	26.9	6.6
İstanbul	1.0	21.5	8.4
		1 9 7 9	
Ankara	2.8	0.4	6.7
İstanbul	4.8	2.1	4.0

Ticaret Bakanlığı toptan eşya fiyatları Şubat rakamlarını idari sorunlar nedeniyle henüz verememiştir.

Sınai üretimde motorin, fuel oil, azotlu gübrelerde artışlar, superbenzin, yazı tabı kağıdı, pik, amonyum sülfatta, çimento ve ham petrolde azalışlar vardır.

SEÇİLMİŞ BAZI MADDELERİN ÜRETİM DURUMU

(Ton)

	1979 Ocak Üretim Miktarı	1980 Ocak Üretim Miktarı	% Değişim
Benzin (normal)	144.109	146.516	1.7
Benzin (süper)	10.220	2.580	-74.8
Gazyağı	63.280	47.705	-24.6
Motorin	153.254	233.590	52.4
Fuel-Oil	317.055	376.963	18.9
L.P.G.	29.579	29.465	- 0.4
Gazete Kağıdı	8.537	9.138	7.0
Yazı Tabı Kağıdı	3.480	303	-91.3
Çelik Blok	153.929	166.536	8.2
Pik	36.044	15.277	-57.6
Köşebentler	9.078	8.087	-10.9
Yuvarlaklar	55.705	39.059	-29.8
Blum-Slap	128.027	120.994	5.5
Kütük	77.990	81.303	4.2
Blister Bakır	1.819	1.605	-11.8
Sülfrik Asit	16.446	11.698	-28.9
Amonyum Sülfat	12.564	8.053	-35.9
Azotlu Gübreler	10.880	59.941	450.9
Fosfatlı Gübreler	75.473	68.060	- 9.8
Çimento	885.044	255.358	-71.1
Ham Petrol	240.148	201.872	-15.9
Boraks	2.485	-	-

	Ocak	Şubat	(% Artışlar)
	1980		
Ankara	6.3	26.9	3.2
İstanbul	1.0	21.5	8.4
	1979		
Ankara	2.8	0.4	7.7
İstanbul	4.3	2.1	4.0

Dayanıklı tüketim malları Şubat rakamları, istikrar tedbirlerinin etkilerini henüz taşımamaktadır.

Ocak ayı rakamlarına göre kayıtlı işsiz adeti 38.910'dan 23.993'e düşerek %33.2 azalmıştır.

İnşaat 1980 Ocak ayında m² esasına göre konut ruhsatlarında %15.1 azalma, değer esasına göre %11.7'lik bir artış vardır. Sınai yapılardaki düşüş daha hafif görünmektedir.

İki aylık (Ocak - Şubat) rakamlarına göre ithalat 1979'da 568 milyon \$ olmasına karşılık 1980'de 1.006 milyon dolara ulaşmıştır. Bu sonuç şüphesiz istikrar programının başarısı açısından önemli bir gelişmedir. Ekonomideki kapasitelerin yakıt ve hammadde yüzünden kullanılamadığı bu devrede ithalatta geçen yıla göre bir misli artış şüphesiz çok beklenen bir iyileşmeyi sağlayacaktır.

İTHALAT

(Milyon dolar)

	1978	1979	1980	% Değişme	
				1979/1978	1980/1979
Ocak	184.2	279.0	419.6	51.5	50.4
Şubat	495.3	289.6	586.8	-21.3	50.6
Ocak-Şubat	679.5	568.6	1.006.4	-16.4	77.0
Yıllık	4.599.1	5.069.4	-	10.2	-

İhracatta 3 aylık durum henüz geçen yıldan büyük ölçüde farklı değildir. 1979'da 661.7 milyon dolara karşılık 1980'de 669.7 milyon dolar ihracat yapılmıştır.

İHRACAT

(Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	Yüzde Değişme	
				1979/1978	1980/1979
Ocak	151.2	216.2	228.0	43.0	5.5
Şubat	169.9	249.3	242.4	46.7	-3.0
Mart	159.1	196.2	229.3	2.3	16.8
Ocak-Mart	480.2	661.7	669.7	37.8	1.2
Yıllık	2.288.2	2.261.2	-	-1.2	-

İşçi dövizlerinde belirgin bir artış vardır. Geçen yılın Şubat ve Mart ayları toplamalarına nazaran 1980'de %168 oranında artış kaydedilmiştir.

İŞÇİ DÖVİZLERİ

	Milyon Dolar			% Artışlar	
	1978	1979	1980	1979/1978	1980/1979
Ocak	42.4	83.1	83.3	96.0	0.2
Şubat	43.4	75.4	173.3	73.7	129.8
Mart	73.5	55.7	178.0	-24.2	219.5
Ocak-Mart	159.3	214.2	435.0	35.4	103.1
Yıllık	983.0	1.694.3	-	72.4	-

Rezervler (ticaret bankaları pozisyonları dahil) geçen yıl Şubat sonuna (685.2 milyon dolar) nazaran %36.4 artmıştır (885.5 milyon \$). İthalat-taki önemli artışa rağmen bu seviyeye erişilmiş olması, alınan yeni tedbirlerin ve sağlanan dış yardımların etkili olmaya başladığını göstermektedir. İstikrar tedbirlerinin açıklanmasından buyana tedavüldeki banknotlar %4.9, hazine avansı %21.1, KİT avansları %3.7, bankalara ticari senet iskontosu %62.9 artmış, buna karşılık orta vadeli kredilerde %7 azalma olmuştur.

MERKEZ BANKASI HAFTALIK DURUMU

	(Milyar TL.)		
	1 Şubat 1980	11 Nisan 1980	% Değişme
Tedavüldeki Banknotlar	188.5	197.8	4.9
Hazine Avansı	89.7	108.6	21.1
KİT'lere Bono	101.6	105.4	3.7
Bankalara Ticari Senetler	40.2	65.5	62.9
Tarım	1.0	1.7	70.0
Tahvil Avansı	10.3	9.5	-7.8
Orta Vadeli Kredi	8.7	8.1	-7.0
Özel İhracat Fonu	2.2	2.2	-
Mevduat Karşılığı Tarım Finansmanı	14.5	17.7	22.0
Tarım Satış Destekleme	30.2	24.5	-18.9

Emisyonun kontrol altında tutulmuş olması kuşkusuz istikrar programının başarısı için önemli bir aşamadır.

Banka kredileri 1980 Mart sonunda 498 milyon TL.sına ulaşmıştır. Geçen yılın Mart ayına göre artış %65.3'tür. Bir önceki yıl bu artış %25.5 idi.

BANKA KREDİLERİ

(Milyar TL.)

	1978	1979	1980	% Değişme 1979/1978	1980/1979
Ocak	228.0	286.3	434.7	25.9	51.8
Şubat	231.1	287.9	468.0	24.6	62.5
Mart	239.9	301.2	497.9	25.5	65.3

Özellikle istikrar tedbirlerinin ve devalüasyonun kur farklarının ödendiği, vergi beyannamelerinin verildiği, bankerlerin faaliyetlerini artırdıkları bir devreye rastlaması piyasadaki para sıkıntısını önemli ölçüde artırmıştır.

Ancak, istikrar programının başarısı açısından Hükümetin para ve kredide uygulayacağı sınırları çok önceden kamuya açıklaması ve banka ve firmalara kendilerini bu çerçeveye sığdırmak için önlem geliştirmelerini sağlaması uygun olurdu.

Para sıkıntısı özel sektöre mahsus olmayıp kamuya da sirayet etmiştir. 1 Şubat - 11 Nisan 1980 arasında Hazine ihtiyaçları için TC MB'dan 18.9 milyar TL. avans almış bulunmaktadır.

Sonuç olarak, alınan tedbirlerin ekonomiye yeni bir disiplin getirmekte olduğu şüphesiz olmakla beraber, bunların henüz kesin işaretleri alınmamıştır. Buna karşılık tedbirlerin ümit edilen sonuçları kısmen de olsa sağlayacak yönde gelişmekte olduğu şimdiden söylenebilir.

V. Sonuç

- 1) 1980 İstikrar tedbirleri kapsam, çerçeve ve ana felsefesi açısından 1978 ve 1979 istikrar tedbirlerine nazaran daha güçlü ve başarılı olma şansına sahiptir. Gerekli dış destek için füzuli zaman kaybedilmemiştir.
- 2) Ekonomik yönetim Başbakanlık Müsteşarının idaresinde tam yetkili 4 kura verilmek suretiyle ad hoc bir Ekonomik İşler Bakanlığı denemesine girilmiştir. Buradan elde edilecek sonuçlara göre ekonomik işleri görmekte olan bakanlık ve kuruluşların yeniden düzenlenmesine gidilmelidir.
- 3) Tedbirlerin başarısı için kamu oyunun enflasyonla etken bir savaş başlatıldığına, üretim, tüketim ve tasarruf hesaplarını ilderde artık daha az yükselecek fiyatlara göre yapmaları gereğine halkın inandırılması lazımdır.
- 4) Kamu sektörü için dövizle yapılan ödemeleri yabancı para ile gösteren bir döviz bütçesi yapılmalı, yapılan işlerin ayrıntıları ve istihdam olunan personel kadroları, görevleri gösterilmeli ve bu işler için iç veya dış daha ekonomik alternatif programlar araştırılmalıdır.

- 5) Zamlar, ücretleri ve destekleme fiyat artışlarını, diğer enflasyonist beklentileri tahrik edeceğinden hükümetin süratle sendika ve ziraat odaları ile yapıcı bir diyaloga girmesi lazımdır.
- 6) KİT idarelerinde yapılacak islahat programları ile yapılacak tasarruflar, fiyat indirmeleri suretiyle halka aksettirilmeli ve halkın programa bu yönden inancının geliştirilmesi lazımdır.
- 7) Tedbirler paketinin özel ve kamu sektöründe tasarrufu artırıcı, israfı önleyici tedbirlerle tamamlanması acil bir zarurettir.